

**КОНЦЕПТ «BEAUTY / КРАСА»
В ПАРЕМІОЛОГІЧНОМУ УЯВЛЕННІ
(НА МАТЕРІАЛІ АНГЛІЙСЬКИХ ТА УКРАЇНСЬКИХ ПРИСЛІВ'ЇВ)**

Живицька І. А. Концепт «Beauty / Краса» в пареміологічному уявленні (на матеріалі англійських та українських прислів'їв).

У статті розкрито уявлення про красу в англійських та українських прислів'ях. Підтверджено, що концепт «Beauty / Краса» є відображенням культури етносу й однією з основних одиниць мовної свідомості. Оцінність концепту тісно пов'язана з ціннісними орієнтирами поведінки суспільства. Доведено, що спільні уявлення про красу в англійській і українській пареміології зводяться до протиставлення внутрішньої й зовнішньої краси.

Ключові слова: концепт, краса, прислів'я, естетична оцінка.

Живицкая И. А. Концепт «Beauty / Красота» в пареміологическом представлении (на материале английских и украинских пословиц).

В статье раскрывается представление о красоте в английских и украинских пословицах. Подтверждается, что концепт «Beauty / Красота» является отображением культуры этноса и одной из основных единиц языкового сознания. Оценочность данного концепта тесно связана с ценностными ориентирами поведения общества. Доказывается, что общие представления о красоте в английской и украинской пареміологии склоняются к противопоставлению внутренней и внешней красоты.

Ключевые слова: концепт, красота, пословица, эстетическая оценка.

Zhyvytska I. A. The concept of Beauty in paremiological presentation (on the material of English and Ukrainian proverbs).

The presentation of beauty in English and Ukrainian proverbs has been determined. It has been demonstrated that the concept of Beauty is the expression of ethnic culture and

the main unit of linguistic consciousness. The attitudinal meaning of the declared concept is closely connected with the value navigators of the society behavior. It has been proved that common presentation of beauty in English and Ukrainian paremiologia tends towards opposition of inner beauty and man's appearance.

Key words: concept, proverb, beauty, aesthetic evaluation.

Актуальність нашого дослідження зумовлена тим, що уявлення про красу належить до найважливіших орієнтирів людської поведінки, при цьому співставлення побутового розуміння краси в англійській і українській етнокультурах дозволить подати систему моральних переваг відповідних мовних співтовариств.

Різним аспектам концепту «Beauty / краса» присвячено чимало лінгвістичних розвідок. Це досить закономірно, оскільки протягом усього свого існування людство виявляло цікавість до прекрасного, постійно відчувало внутрішню потребу у прагненні досягти, створювати й споглядати красу. Як зазначає О. Буткевич, краса – це «така споконвічна проблема, щодо якої найбільше сказаного й найменше всього зрозумілого [1, с. 5]. Тому немає сумніву в тому, що й в подальшому лінгвісти будуть звертатися до цього концепту у своїх дослідженнях.

Очевидно, що найяскравішим утіленням прекрасного в мовній картині світу є природа, стихійні лиха якої утворюють протилежну частину опозиції. В оцінці зовнішності людини спостерігається стереотипність позитивних образів (очі, обличчя, посмішка) й варіативність негативних. Внутрішній світ людини розмежовується на поля «прекрасне» – «потворне» на основі етичних характеристик, передусім «добра» – «зла».

Проблемою зовнішньої привабливості переймалися ще давньогрецькі філософи, які у своїх працях розробляли певний еталон людської краси, так званий «естетичний ідеал», що передбачав такі категорії, як прекрасне, витончене й бездоганне. «Теорія краси» тих часів була пов'язана з поняттями ритму, симетрії й гармонії частин, тобто із загальною формулою «єдності в різноманітності». Основна ідея полягала у вихованні людини, яка б поєднувала в собі досконалість будови тіла й духовно-морального складу [1, с. 48].

Цікавим є твердження Т. Вендіної, що у мові традиційної народної культури поняття «краси» покриває значно більшу частину семантичного простору, ніж поняття «потворного» [2, с. 160]. Це, на наш погляд, суперечить загальновідомій тезі про те, що сфера негативної оцінної номінації є ширшою, ніж протилежна їй сфера позитивної оцінки (наприклад, більше паремій на позначення глупоти,

ніж розуму). Зазвичай таку невідповідність пояснюють тим, що негативний досвід є важливішим для людини: зазнавши його, люди роблять менше помилок у майбутньому. Заслугує на увагу структура уявлень О. Сахарової про прекрасне й потворне в українській національній мовній картині світу. Як стверджує дослідниця, ядром асоціативно-семантичного поля «прекрасне» є висловлювання із семами «краса», «емоція», «моральність», «гармонія»; ядром поля «потворне» – висловлювання із семами «негативні емоції», «аморальність», «створене людиною» [8, с. 563]. Інша українська дослідниця, О. Маленко, під прекрасним розуміє явища з їх природніми властивостями, залучені людською діяльністю до сфери зацікавлень особистості, що й детермінує їх позитивну цінність для людства як роду [7, с. 94].

У статті, опублікованій у ювілейному збірнику, присвяченому Н. Арутюновій, В. Дем'янков зауважує: «говорячи про красу різними мовами, чи маємо ми на увазі одну й ту саму «платонівську» універсальну ідею краси, чи ми говоримо про різні речі: російською мовою про одне (про російську «красу»), англійською – про інше, німецькою – ще про інше?» [3, с. 601]. Мовознавець припускає, що сполучуваність лексем естетичної оцінки в різних мовах неоднакова. Наприклад, англійський прикметник *beautiful* має ширшу сполучуваність, ніж російська лексема *красивый*, і перекладається як «приємний, чудовий, відмінний». Автор звертає увагу і на роздрібленість категорій «прекрасний» у різних мовах. Так, англійці в побутовому мовленні вживають слово *pretty*, а в художніх текстах найчастіше трапляється слово *beautiful*. Загальний висновок дослідника такий: існують національні стандарти уявлення про красу, які відрізняються прагматикою і семантикою, а також специфічним вираженням міри краси у словосполученнях (синтактикою) [3, с. 607].

Слід зазначити, що концепт «Beauty / краса» є одним із найдавніших ментальних одиниць концептуальної картини світу, яка, на думку Л. Лисиченко, пов'язана із цілокупністю знань про світ і є спільною для народів з однаковим рівнем цих знань [6, с. 129]. Концептуальна картина світу характеризується найбільшою універсальністю (серед інших картин – фізичної, філософської, релігійної, художньої тощо) [7, с. 93]. Тому доречніше говорити лише про деякі відмінності в уявленні про красу англійців та українців, зважаючи на невеликі нюанси в поглядах. Уважається, що прислів'я як прецедентні тексти містять ціннісні пріоритети, які передбачають різноманітні оцінки того чи того соціуму.

Фольклорна творчість, на думку О. Маленко, апелює до прекрасного як однієї з найвищих цінностей буття, що вмотивовує духовну еволюцію людини: від усвідомлення важливості зовнішньої краси до пріоритетності внутрішньої. Залежно від життєвих та естетичних орієнтирів етносу, від його психоментальних особливостей, формується еталон вербального кодування цінностей буття у площині національного фольклорного тексту. Як зазначає мовознавець, усе, що вбачалося творцями фольклорних текстів естетично вартісним, що спонукало до чуттєвих рефлексій, що було концептуально важливим в естетичному осмисленні буття, декодувалося вербальною системою символів та образів, семантичну основу яких склали денотативні, так і емотивно-оцінні компоненти [7, с. 94].

Не можна не погодитися з О. Маленко в тому, що апелювання народнопоетичних текстів до естетичних пріоритетів природи є цілком закономірним [7, с. 98], адже споглядання прекрасних природних артефактів впливало на чуттєву сферу людей, пробуджувало їхні асоціативно-творчі й образно-символічні уявлення. При цьому, як зазначає автор, емотивно-оцінне наповнення семантичної структури лексем-презентантів явищ природи має однозначно позитивний характер, незалежно від ситуацій контексту і загального емотивного тла образного комплексу чи образу-символу [7, с. 98].

У мовній свідомості українців прислів'я, які вербалізують тематичну групу «краса природи», більш частотні, ніж в англійській. Краса довкілля слугує естетичною оцінкою, параметром вимірювання якісних характеристик природних артефактів: *Майська роса краща вієва; Раді люди літу, а бджоли цвіту; Сонце гріє, сонце сяє – вся природа воскресає; Весна днем красна, а на хліб пісна; Весна красна квітками, а осінь плодами*. Прислів'я обох мов спрямовані на людину, на її внутрішнє очікування благополучного кінця справ: *A fair day in winter is the mother of a storm; After rain comes fair weather; A blustering night, a fair day follows; Rain at seven, fine at eleven; It is always darkest before the dawn; A clear sky fears not the thunder; Колись і перед моїми ворітьми зійде сонце; Сонечко блисне – сорочечка висхне; Загляне сонце і в наше віконце*.

Як показали результати практичного дослідження, і в англійській, й в українській мовах найбільш уживаними є прислів'я, що характеризують зовнішність людини: *A pretty man looks pretty in every clothing; Good face is a letter of recommendation; If you're beautiful, whatever you do is fine; Гарний цвіт не буде довго стояти при дорозі; І бджола летить на червону квітку; Чепурний, як горщик з кашою; Як*

гарна Параска, то гарна й запаска, коли ж вона, як мулиця, то не вабить і спідниця; Коли не маєш своєї краси, у чорта не проси.

Констатуючи ідеальні фізичні характеристики, мовні одиниці обох мов, водночас, не зараховують красу до значущих цінностей. Зовнішня краса має відносну релевантність, тобто може визнаватися бажаною, але не обов'язковою.

Краса без відповідного морального обличчя людини, без почуттів, носить ефемерний характер: *A pretty girl, a heart of gall*. Як слушно зазначає О. Дивненко, «суперечність між зовнішньою красою людини і її моральною, естетичною сутністю породжує парадокс: людина може бути гарною, але не прекрасною; людина може бути прекрасною, але не гарною» [4, с. 39]. Отже, автор об'єднує поняття «краса» із зовнішнім змістом, а поняття «прекрасного» – з внутрішнім. Ми, у свою чергу, розуміємо під «прекрасним» широку оцінну категорію, а під «красою» – природню досконалість. Поряд із естетичним розумінням краси (фізичні параметри), існує етичний аспект, який описує красу як набір особистісних характеристик (краса душі), як деякий моральний ідеал, як схвальну оцінку вчинків і відносин між людьми.

У народно-розмовних одиницях обох мов духовній красі людини, її внутрішнім якостям та благородним учинкам відводиться чільне місце: *Good fame is better than a good face; A clear conscience shines not only in the eyes; Small rain lays great dust; Handsome is as handsome does; Good fame is better than a good face; Inner beauty is real beauty; Не той гарний, що гарний, а той, що діло робить; Не в тім хороша, що чорноброва, а в тім що діло робить; З красивого лиця води не пити, аби зміла їсти зварити; Не дивися на личко, а питай про роботу.*

До речі, в англійській мовній картині світу ідеальним та бездоганим чоловіком є *джентельмен*, визначальною характеристикою якого є передусім його манери. Безперечно, що паремійна творчість не могла залишити непоміченими такі чесноти справжнього англійського джентльмена, як благородність, галантність, ввічливість, порядність, щирість, скромність: *It is not the gay coat that makes the gentleman; Manner and money make a gentleman.*

Прислів'я застерігають від передчасних висновків щодо зовнішності людини, оскільки її внутрішній світ розкривається не відразу, а лише в процесі спілкування. За гарним зовнішнім виглядом часом ховається потворне моральне обличчя, і, навпаки, неприваблива людина має прекрасні духовні характеристики: *Appearances are deceptive; A clean glove often hides a dirty hand; You can't tell a book by its cover; Do not judge by appearances, a rich heart may be under a poor*

coat; Under a shabby cloak may be a smart thinker; Under the thorn grow the roses; It is not the beard that makes a philosopher; Не краса красить, а розум; Губи товсті – серце м'яке; Поганий на вроду, та гарний на вдачу. Вислів *All that glitters is not gold* демонструє, що не все те гарне, яке відразу впадає в очі, є цінним. Справжня краса часто буває захована глибше, ніж може здаватися на перший погляд. Культурна, інтелігентна людина завжди істинно красива, тому що багата душею. Аналогічне українське прислів'я *Не все те золото, що блищить* підтверджує схожість поглядів неспоріднених народів на внутрішній світ людини та її моральні якості.

Деякі мовні одиниці мають відверто іронічно-оцінні відтінки. Негативна конотація присутня у прислів'ях, де люди вважають себе привабливими, хоч інші так не думають: *Така хороша, що не варта й гроша; Гляньте на його вроду, чого він варт: сім гривень таких сотня; Гарний, як спить, та ще й лицем до стінки лежить; Хороший, хороший, був би ще кращій, та вже нікуди; Хороший, як Микитина свита навиворіт.*

Протиставлення краси зовнішньої і краси духовної як нижчої і вищої різновидностей краси, на думку А. Леонтєвої, психологічно пояснюється тим, що перша є причиною, а інша – метою. Людина цінує більше те, що досягла самостійно, доклавши зусиль (краса-мета), ніж те, що отримала від природи або випадково (краса-причина) [5, с. 546].

Серед англійських і українських прислів'їв із стрижевим компонентом «Beauty / краса» виділяємо мовні одиниці про красу жінки.

Образ «прекрасної дами» в англійській мовній свідомості, який можна схарактеризувати лексемою *lady*, походить з книжково-романтичного дискурсу й не розглядається в народно-розмовних одиницях. Хоч особливий інтерес викликає те, що етимологічно *lady* означало «виготовлювачка хліба» від *loaf* («буханець хліба») і *dige* (передбачувано «тістомісильник»), пов'язаного з готським *deigan* (місити). В аналізованих же одиницях використовується лексема *woman*.

У паремійній творчості зовнішність жінки протиставляється її моральним якостям: *Every woman would rather be handsome than good.* Краса жінки тьмяніє, коли переважають її вади: *Every woman is beautiful till she speaks; A fair woman without virtue is like palled wine; Хлопці б'ються чорт зна за що: хоч красива, та ледащо; Бог до вроди розуму не прив'язав; Хороша, вродлива, тільки біда, що сварлива.*

Гарний внутрішній світ жінки є особливо цінним, оскільки краса швидко зникає: *Beauty is a living thing – Beauty is only skin deep;*

Age before beauty; All that fair must fade; What blossoms beautifully, withers fast; Beautiful roads never go far; Як була молода, була в мене врода, а тепер на виду і в дзеркалі не найду; Краса минеться, а розум пригодиться; Краса до віця, а розум до кінця; Гарне і зличне, та не вічне; Три речі скоро минають: луна, веселка і дівоча краса.

Привертає увагу песимістичний англійський вислів про недовговічність краси й сталість потворності: *Beauty dies and fades away, but ugly holds its own*. Головне достоїнство жінки – її розум: *На красуню дивитись любо, а з розумною жити добре*. Висміюються жінки, які й від природи невродливі й розуму не придбали: *Neither beautiful nor clever*.

Негарна зовнішність компенсується внутрішніми якостями жінки: *Choose a wife rather by your ear than by your eye; Не шукай краси, а шукай доброти; Хоч не з красою, аби з головою; Не дивися на вроду, лише на пригоду*. До того ж прислів'я застерігають, що краса жінки буває обманлива: *Fair face may hide a foul heart; Лице рум'яне, а серце кам'яне*.

В англійській мовній картині світу краса є справжньою, якщо її супроводжує здоров'я: *Health and cheerfulness make beauty; Good health is the sister of beauty; Health and gaiety foster beauty*.

Для англійців і українців зовнішність не є запорукою щасливого життя: *Every bean has its black; Every man has his faults; Не родись багатий та вродливий, а родись при долі та щасливий; Не будь красива, а будь щаслива; Хоч не красивий, аби щасливий*.

У мовній свідомості обох народів переважає сприйняття краси через вияв любові й почуттів: *He who loves a one-eyed girl thinks that one-eyed girls are beautiful; Beauty is in the eye of the beholder; Beauty lies in lover's eyes; Jack is no judge of Jill's beauty; Хай буде й кривокуба, аби була серцю любя; Хоч ряба і погана, та доля кохана*. Недоліки людини помітні, коли немає любові: *Faults are thick where love is thin*.

В англійських та українських прислів'ях підкреслюється значущість гарного мовлення людини. Народні вислови вказують на важливість добрих слів та проголошують цінність мовлення: *Fair words break no bones; A bird is known by its note and a man by his talk; A word warmly said gives comfort even to a cat; Красне слово – золотий ключ; Добре слово краще, ніж готів гроші; Лагідні слова роблять приятелів, а гострі слова – ворогів; Ласкаве слово, що весняний день; Від теплового слова і лід розмерзається*. Водночас прислів'я попереджають про необхідність бути обережними у своєму мовленні, гарно обмірковувати свої слова (*First think, then speak*), адже *Слово – не горобець, вилетить*

– не спіймаєш (*A word spoken is past recalling*), а необдумані слова вражають людину найболючіше: *Many words hurt more than swords; Fine words dress ill deeds; Great talkers are great liars; I від солодких слів буває гірко; Від меча рана загоїться, а від лихого слова – ніколи; Вода все сполоще, тільки злого слова ніколи; Внік мене тим словом, не треба ї вогню; Гостре словечко коле сердечко.*

У мовній картині світу обох народів людина цінується не за її красномовство, а за її корисні справи: *Actions speak louder than words; Deeds, not words; Better to do well than to say well; Doing is better than saying; A man of words and not of deeds is like a garden full of weeds; Діла говорять голосніше, як слова; Не так то він діє, як тим словом сіє.* Істотне значення у народній свідомості має стислість мовлення: *Beauty is silent eloquence; Brevity is the soul of wit.* Надмірна балакучість не вітається: *Many words will not fill a bushel; A tattler is worse than a thief; Great boast, small roast; Більше діла – менше слів; Де мало слів, там більше правди; Балакун, мов дір'ява бочка, нічого в собі не задержить; Словом, як шовком вишиває, а ділом, як шилом шпигає; На словах, як на цимбалах, а на ділі, як на балалайці.* Ознакою непорядності є недотримання слова: *An Englishman's word is his bond; Be slow to promise and quick to perform; A promise is a promise; Давши слова – держись, не давши – кріпись; Хто багато обіцяє, той рідко слова дотримує.*

Отже, краса в обох лінгвокультурах визнається однією з найвищих цінностей людини. Оцінка відповідного концепту в пареміологічних одиницях тісно пов'язана з ціннісними орієнтирами поведінки людини в суспільстві. Спільні уявлення про красу в англійській і українській пареміології зводяться до визнання моральних недоліків за зовнішньої краси та протиставлення внутрішньої й зовнішньої краси.

Література

1. Буткевич О. В. Красота : Природа, сутність, форми / О. В. Буткевич. – Ленинград : Художник РСФСР, 1983. – 438 с.
2. Вендина Т. И. Прекрасное и безобразное в русской традиционной духовной культуре / Т. И. Вендина // Логический анализ языка. Языки эстетики : Концептуальные поля прекрасного и безобразного / отв. ред. Н. Д. Арутюнова. – М. : Индрик, 2004. – С. 143–162.
3. Демьянков В. З. Значение и употребление лексем класса «красота» / В. З. Демьянков // Сокровенные смыслы : Слово. Текст. Культура : сб. ст. в честь Н. Д. Арутюновой / отв. ред. Ю. Д. Апресян. – М. : Языки славянской культуры, 2004. – С. 601–609.
4. Дивненко О. В. Эстетика / О. В. Дивненко. – М. : Изд. центр «А3», 1995. – 272 с.
5. Леонтьева А. Л. Так что же есть на свете красота? (Концепт красоты сквозь призму металекики / А. Л. Леонтьева // Логический анализ языка. Языки эстетики :

Концептуальные поля прекрасного и безобразного / отв. ред. Н. Д. Арутюнова. – М. : Индрик, 2004. – С. 545–562.

6. Лисиченко Л. А. Мовна картина світу та її рівні / Л. А. Лисиченко // Збірник Харківського історико-філологічного товариства. Нова серія. – Харків : Майдан, 1998. – Том 6. – С. 129–144.

7. Маленко О. О. Естетична категорія прекрасного у вимірі лінгвоконцептуального аналізу тексту / О. О. Маленко // Дослідження з лексикології і граматики української мови : зб. наук. праць Дніпропетровського нац. ун-ту. – Дніпропетровськ : Пороги, 2007. – Вип. 6. – С. 90–102.

8. Сахарова О. В. Прекрасное / безобразное в формировании этносоциокультурной модели мира / О. В. Сахарова // Логический анализ языка. Языки эстетики : Концептуальные поля прекрасного и безобразного / Отв. ред. Н. Д. Арутюнова. – М. : Индрик, 2004. – С. 562–573.

9. Українські приказки, прислів'я і таке інше / укл. М. Номис. – К. : Либідь, 1993. – 768 с.

10. Українські прислів'я і приказки / упор. Т. Панасенко. – Харків : Фоліо, 2004. – 351 с.

11. The Oxford dictionary of proverbs / ed. by J. Speakes. – New York : Oxford University press, 2008. – 388 p.

12. The Wordsworth dictionary of proverbs / ed. by G. L. Apperson. – London : Wordsworth editions Ltd. Hertford, 2006. – 656 p.

Стаття надійшла до редакції 08.11.2013 р.